

ANGVSTIA 27, 2023

ANGVSTIA

27

Revista

Muzeului Național al Carpaților Răsăriteni

Editura ANGVSTIA
Sf. Gheorghe
2023

Redactor șef

ALEXANDRU POPA

Colegiu de redacție

DAN-LUCIAN BUZEA

DAN ȘTEFAN

COSMINA MARCELA OLTEAN

Orice corespondență se va trimite pe adresa:
Please send any mail to the following address:

MUZEUL NAȚIONAL AL CARPAȚILOR RĂSĂRITENI

Sfântu Gheorghe, Str. Gábor Áron nr. 16

520008, jud. Covasna

Telefon/fax: +40 267 314139

e-mail: secretariat@mncr.ro

web: angvstia.mncr.ro

ISSN 2602 – 0653

ISSN-L 1454 – 8275

Cuprins – Table of Contents

STUDII ȘI CERCETĂRI DE ARHEOLOGIE (*Archaeological studies and researches*)

Dan BUZEA, PUSKÁS József, Raport preliminar asupra cercetărilor arheologice preventive efectuate în situl de la Covasna Valea Hankó/ Valea Porumbeilor (*Preliminary report on the preventive archaeological investigations carried out at the Covasna-Valea Hankó/ Valea Porumbeilor*) 9

PUSKÁS József, Dan BUZEA, Raport preliminar asupra cercetărilor arheologice din anul 2023 executate în situl Sfântu Gheorghe–Arcuș–Hosszú (*Preliminary report on the archaeological researches made in 2023 at the Sfântu Gheorghe–Arcuș–Hosszú site*) 57

Dan ȘTEFAN, Maria-Magdalena ȘTEFAN, Teledetecție și investigații geofizice la Biborțeni – Cetatea Tiburț (*Remote Sensing and Geophysical investigations of Tiburț Fortress from Biborțeni*) .. 83

Alexandru POPA, Carpii și cultura „carpică” între tradiția antică și literatura istorico-arheologică contemporană (*The Carpi and “Carpic culture” between ancient tradition and contemporary historical-archaeological literature*) 97

VISY Zsolt, The excavation in the Roman *castellum* of Énlaka/Inlăceni in 2022-2023 (*Cercetări arheologice din castrul roman de la Inlăceni în 2022-2023*) 113

SIDÓ Katalin, PÁNCZÉL Szilamér Péter, Pottery and small finds from the *porta principalis dextra* and *sinistra* at Inlăceni/Énlaka, Harghita/Hargita County (*Ceramică și descoperiri mici din zona porta principalis dextra și porta principalis sinistra de la Inlăceni*) 133

Andrea POPA, Managementul integrat al patrimoniului mondial în România. O propunere a unei structuri de management a viitorului monument UNESCO Limesul roman în Dacia (*The Integrated Management of Cultural World Heritage Sites in Romania. A proposal for a management structure for the future Roman Limes in Dacia WHS*) 145

STUDII DE ETNOGRAFIE (*Ethnographical studies*)

Lucian DAVID, Memorie și discurs. Transhumanța mocanilor voineșteni (*Memory and discourse. Transhumance of the shepherds from Voinești*) 161

RECENZII (*Book reviews*)

Alexandru POPA,
Matei, Dan (2021), *Castrele Daciei după părăsirea lor de către armata romană (Dissertationes Mvsei Potaisensis)*, Cluj-Napoca: Mega), 297 p., ISBN 9786060203452 185

Alexandru POPA,
Sergiu Matveev, Vlad Vornic, Andrei Corobcean, cu contribuții de Andrei Asăndulesei, Felix-Adrian Tencariu, Vitalie Sochircă, Tatiana Nagacevski, Roman Croitor, Meandrele istoriei. Patrimoniul arheologic din epoca fierului și perioada romană în bazinul râului Cogâlnic (Republica Moldova), *Periegesis Archaeologica 2*. Chișinău, Editura Bons Offices, 2023, 201 p. ISBN 978-5-36241-130-5 189

PUSKÁS József,
V. Szabó Gábor, *Bronzkori kincsek Magyarországon. Földbe rejtett fegyverek, eszközök, ékszerek nyomában*, Archaeolingua Alapítvány / MTA BTK Régészeti Intézet, Budapest, 2019, 281 p. / Gábor V. Szabó, *Bronze Age Treasures in Hungary. The Quest for Buried Weapons, Tools and Jewellery*, Archaeolingua Foundation / Institute of Archaeology, Research Centre for the Humanities, Budapest, 2019, 244 p. 195

CRONICA ACTIVITĂȚILOR MUZEULUI (*Activity report of the museum*)

Cosmina-Marcela OLTEAN, Cristina-Ioana FELEA-BAUBEC,
Cronica activității Muzeului Național al Carpaților Răsăriteni pentru anul 2022 / The National Museum of Eastern Carpathians – Activity Report on 2022 205

Studii de etnografie

Ethnographical studies

Memorie și discurs. Transhumanța mocanilor voineșteni

Memory and discourse. Transhumance of the shepherds from Voinești

Lucian DAVID¹

Cuvinte cheie: sate din zona Covasna, ocupație, păstorit, transhumanță, peisaj pastoral, peisaj cultural

Keywords: Covasna area villages, occupation, shepherding, transhumance, pastoral landscape, cultural landscape

ABSTRACT

The shepherding is an occupation which determined numerous flocks of sheep to move long distances, and with time has generated a pastoral landscape, a specific type of civilisation, which covers an area extending from the summer grazing places, situated in the Carpathian Mountains, to the wintering places. One of the regions of great theoretical and practical interest in the study of the moving of flocks was and still is Voinești, situated in Covasna county. Transhumant shepherding is carried out exclusively outside „vatra satului” (heart of the village). This is due to the lack of land, causing the fact that the harvested hay is insufficient for sheep wintering. The temporary swarming of shepherds has had an important role in spreading the language, the customs and the traditions of the ancestors in preserving their, life concepts etc., determining the formation of a unitary concept regarding the historical purpose of Romanians among the peoples of the world.

Practicat de mai bine de o jumătate de mileniu, păstoritul a imprimat o dinamică specifică mediului geografic: drumuri ale oilor dublate de drumuri ale sării, târle și perdele pentru adăpostirea oilor de viscolele puternice, cruci de piatră înălțate la răscruci pentru orientarea păstorilor în imensitatea câmpiilor și pentru aprecierea distanțelor parcurse, un sistem de alimentație bazat în special pe brânzeturi și carne de oaie, un port specific, meșteșuguri și instalații tehnice de prelucrare a lânii și pieilor, nedei (târguri) carpatice, strâns legate de văratul oilor, în care se vindeau produsele pastorale, nu-

meroase și prospere sate întemeiate de mocani, căsătoriți cu fetele pământenilor sau ale cojanilor².

În anul 2020, elementul „Transhumanța carpatică, parte a vieții pastorale tradiționale” a fost introdus în Inventarul național al elementelor vii de patrimoniu cultural imaterial din România. La realizarea fișei de inventar, votate unanim de membrii Comisiei Naționale pentru Salvagardarea Patrimoniului Cultural Imaterial (CNSPCI), au contribuit cu materiale științifice: Ioana Baskerville, Lucian David, Iulian Vlad, Sabin Fărcaș, Emil Țircomnicu. Mai apoi, la 30 martie 2022, zece țări europene, printre care se află și România, au

¹ Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni, Sfântu Gheorghe, jud. Covasna; david_lucian@yahoo.com.

² David 2020 a, 25.

depus la UNESCO dosarul multinațional „Transhumanța, strămutarea sezonieră a turmelor” pentru înscrierea elementului pe Lista Reprezentativă a patrimoniului cultural imaterial al umanității. Procesul de elaborare a dosarului de nominalizare a fost coordonat de Ministerul Culturii și Sportului din Spania, în colaborare cu instituțiile omoloage din Albania, Andorra, Austria, Croația, Franța, Grecia, Italia, Luxemburg și România. Această candidatură se situează în extensia elementului „Transhumanța, strămutarea sezonieră a turmelor de-a lungul traseelor migratoare în zona mediteraneană și în Alpi”, înscris în anul 2019 pe Lista Reprezentativă a patrimoniului cultural imaterial al umanității de către Austria, Grecia și Italia. Dosarul a fost evaluat și acceptat la a 18-a reuniune a Comitetului Interguvernamental pentru Salvagardarea Patrimoniului Cultural Imaterial care a avut loc între 4-9 decembrie 2023 în Kasane (Botswana).

*Transhumanța este o deplasare temporară, altitudinală și latitudinală a turmelor de oi pentru iernat, o fază avansată a păstoritului, apărută din necesitatea folosirii eficiente a pășunilor și a fânețelor situate la mare distanță de satul de origine al oierilor*³. Atestat documentar încă din secolul al XIV-lea, păstoritul transhumant a ajuns la apogeu în secolul al XIX-lea, după care s-a redus ca intensitate în a doua jumătate a secolului al XX-lea. Ciobanii ardeleni au primit permisiunea să-și pască turmele de oi în munții Țării Românești pe timpul verii. Astfel, Mihai I – fiul lui Mircea cel Bătrân – „confirmă la 5 iunie 1418 privilegiul pe care-l dăduse părintele său comunii Csnădie (Heltau) ca Românii de acolo să-și poată paște turmele lor în munții țării sale”⁴.

Păstoritul în Voinești, județul Covasna este un proiect susținut de Muzeul

Național al Carpaților Răsăriteni⁵, care s-a desfășurat în două perioade: 21-24 iulie 2022 și 25-28 iunie 2023. Alături de kolegele: Carmen Marin de la Muzeul de Etnografie Brașov, Florentina Teacă și Florina Bănică de la Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni, ne-am propus să surprindem câteva aspecte ale peisajului pastoral carpatic privind comunitățile românești, peisaj ignorat de cele mai multe ori și care, din cauza dinamicii sale, având în vedere starea actuală puternic fragmentată, se degradează constant.

Cercetarea științifică s-a derulat în mai multe etape. În prima etapă a avut loc documentarea privind zona de cercetat, consultarea bibliografică a literaturii de specialitate. A doua etapă a constat în efectuarea anchetelor de teren și documentarea momentelor vieții pastorale la stănele covăsnenilor: vărutul oilor, mulsul, prelucrarea laptelui, coborârea oilor de la munte, iernatul oilor etc. La început au fost cercetate stâne din Covasna și Reci, au fost intervievate nouă persoane pe teme care se referă la componentele ompeisaj, om-om, relațiile între peisaje, precum și alte aspecte etnografice: habitat, artă și port popular, alimentație, sărbători și obiceiuri. În al doilea an, anchetele s-au desfășurat în localitățile Voinești și Zăbala, iar cele mai numeroase cercetări s-au făcut în zona montană la stănele Elveș și Piliș, unde păstoritul este mai amplu și mai complex. Toate materialele culese au fost transcrise, prelucrate, sistematizate. Documentele etnografice au fost transcrise de către Carmen Marin și Lucian David, respectând modul de vorbire al fiecărui subiect interviuat. Am recurs la o transcriere convențională **și nu la una fonetică**, dar am ținut cont de cele mai importante particularități de pronunțare ale informatorului.

³ Baskerville 2020, 3, definiție dată de Lucian David.

⁴ Veress 1927, 142–143.

⁵ *Oieritul tradițional în sud-estul Transilvaniei*, Proiect din cadrul Programului Minimal al MNCR 2022 și 2023.

Păstoritul este un fenomen amplu, influențat de altitudine, varietatea reliefului, climă, vegetație, căi de comunicație ș.a. Se regăsesc următoarele **tipuri de păstorit**⁶:

a) local: văratul animalelor (oi și vaci) are loc în vatra satului și în zonele adiacente din hotar;

b) pendulator: animalele (oi și vaci) sunt adunate atât din sat, cât și din satele învecinate. Stâna este amplasată în munții din moșia localității, proprietarii de animale le dau pentru vărat, iernatul are loc la gospodăria din sat sau la odăile/sălașele din vatra satului, iar, uneori, după consumarea fânului, se coboară la gospodăria din sat.

c) transhumant: se desfășoară exclusiv în afara vetrei satului – toamna, iarna, primăvara, din cauza lipsei fânețelor, furajul (fânul) fiind insuficient pentru iernatul oilor. Acesta trebuie să îndeplinească următoarele cerințe:

- văratul oilor cu lapte (*mânzări*) să aibă loc în zona montană, la stână;
- deplasarea ciobanilor, oilor, câinilor și măgarilor să se facă pe jos, pe *drumurile oilor*;
- locurile de iernat să fie arendate;
- iernatul animalelor și al ciobanilor să aibă loc pe câmp, sub „cerul liber”.

La rândul ei, **transhumanța** poate fi clasificată după următoarele criterii:

1. *distanța* parcursă: *scurtă*, văratul oilor se face (uneori împreună cu vacile din sat) la stânele din zona montană, iar tomnatul, iernatul, primăvăratul oilor (vacile rămân în sat) se fac la distanțe mici, 100–150 km, pentru satele marginene în Depresiunea Sibiu, Depresiunea Colinară a Transilvaniei, pentru satele brănene în Țara Bârsei și Țara Făgărașului, pentru satele rucărene în zona Muscelilor, Câmpia Târgoviștei etc.; *amplă*, văratul oilor se face (uneori împreună cu vacile din sat) la stânele din zona montană, iar tomnatul, iernatul, pri-

măvăratul oilor (vacile rămân în sat) se fac la distanțe mari de sute de kilometri, în Câmpia Română, Câmpia Transilvaniei, Câmpia de Vest.

2. *numărul deplasărilor: singulară*, tipică transhumanței ample, văratul oilor se face la stânele din zona montană (uneori împreună cu vacile din sat), iar tomnatul, iernatul, primăvăratul oilor (vacile rămân în sat) se fac în zona joasă, de câmpie; *multiplă*, în transhumanța cu deplasare multiplă văratul oilor se face la stânele din zona montană (uneori împreună cu vacile din sat). Tomnatul are loc la colibe (așezări temporare), iernatul (din noiembrie până în ianuarie) se face în zona joasă, de câmpie (la hotar). Din 15–20 ianuarie și până în martie, turmele se întorc la colibe, pentru făt, iar primăvăratul oilor (martie–aprilie) se face din nou în aceeași zonă joasă, de câmpie. De la sfârșitul lunii mai și până la începutul lunii iunie, oile pasc la colibe. Este o formă tipică transhumanței scurte (la hotar);

3. *locul de vărat al animalelor: locală*, văratul oilor se face în zona montană (uneori împreună cu vacile din sat) la stânele din moșia localității sau a localităților din apropiere. Tomnatul, iernatul, primăvăratul oilor (vacile rămân în sat) se fac în zona joasă, de câmpie; *regională*, văratul oilor se face în munții situați la mare distanță de sat. Tomnatul, iernatul, primăvăratul oilor se fac în zona joasă, de câmpie. De exemplu: marginenii vărau în Carpații Orientali și iernau în Câmpia Moldovei și sudul Basarabiei.

d. roirile (migrații) pastorale, sunt o fază avansată a transhumanței. Sunt de două tipuri: *interne*, ciobanii (cu familiile, în marea majoritate a cazurilor) se stabilesc pentru mai mulți ani (de obicei stăteau peste zece ani) în zonele de câmpie unde au fost în transhumanță (Câmpia de Vest, Câmpia Română, Podișul Dobrogei etc.). Un alt tip de roiri pastorale interne îl constituie stabilirea ciobanilor (în peri-

⁶ David 2020 b, 14-15; David 2020 c, 101-103.

oada comunismului), pentru zeci de ani, la I.A.S.-urile sau C.A.P.-urile din zonele de câmpie. Astfel, ciobanii cu familiile (puteau să-și ia de acasă un cârd de 100–200 de oi) erau angajați la aceste ferme, unde aveau în gestiune un număr de 2000–3000 de oi. Mulți dintre ei au cumpărat aceste ferme după Revoluție, fiind și astăzi stabiliți acolo; *externe*, ciobanii au fost angajați să aibă grijă de turme mari de oi în Crimeea⁷, zona Caucazului⁸, America de Nord⁹. Ulterior, și-au făcut propriile târle, și-au chemat familiile și alți ciobani din zona de proveniență, și-au înființat cooperative pentru a putea vinde produsele și lâna, evitând astfel intermediarii. Au rămas în aceste zone zeci de ani, iar mulți nu s-au mai întors.

Presiunea antropică exercitată prin activitățile pastorale asupra cadrului natural este în prezent mult mai scăzută, comparativ cu perioada interbelică și cu sfârșitul secolului al XIX-lea. În ciuda declinului pe care păstoritul transhumant l-a suferit începând cu secolul al XXI-lea, această ocupație cu caracter istoric a poporului român continuă să reprezinte mijlocul principal de subzistență al unui număr însemnat de practicanți din zonele tradiționale de manifestare, care astfel conservă trăsăturile exponențiale ale economiei pastorale stabilite acum câteva secole. Prin urmare, astăzi, transumanța reprezintă un ansamblu complex de manifestări economice și socio-culturale configurate în jurul păstoritului de amplitudine, conferind identitate satului pastoral montan cu specific transhumant și gospodăriei tradiționale pastorale¹⁰.

O regiune de mare interes teoretic și practic pentru studiul păstoritului transhumant a fost și este Voinești Covasnei. Etnografa Florentina Teacă afirmă că:

„Mocanii din Arcul Intracarpatic au fost, dintotdeauna, participanți activi la acest fenomen. Datorită «închiderii geografice» specifice proximității muntelui, mocanii noștri au trebuit să-și poarte oile – tot mai multe, de acum – din ce în ce mai departe. Astfel (ca și jienii ori sibienii) au ajuns să practice transumanța, pentru că locurile de baștină nu-i mai încăpeau cu turmele lor mari”¹¹.

Consecință directă a factorului geografic, funcția pastorală, transmisă din generație în generație, reprezintă o caracteristică și, totodată, un liant al zonei, individualizând-o în raport cu ținuturile vecine. De-a lungul timpului, transumanța în zona Voinești și-a pierdut amploarea, acest timp de păstorit „fiind practicat doar sporadic, după ce anii 1946-1947, au marcat o ultimă pulsație provocată de seceta de atunci. Se impune a arăta că alături de păstoritul transhumant, atât în secolele trecute cât și astăzi, oierii din zonă au practicat și mai practică, păstoritul local desfășurat între vatra satului și munte”¹². Ciobanii treceau periodic Carpații spre sud și est cu turmele de oi, contribuind astfel la menținerea constantă a legăturilor între comunitățile românești¹³, prin fenomenul de roire a populației. „Mocanii din Brețcu și cei din Voinești iernau în toate zonele țării, deplasările lor localizând: Jimbolia, Rubănești (Oltenia), zona Iașilor, Dorohoiului, Botoșanilor sau Târgul Frumos, Moldova de Sud, Balta Brăilei și Bărăganul, dar și Dobrogea și chiar Delta Dunării. Alte regiuni erau Podișul Transilvaniei, Târnavele, zone oarecum mai apropiate, dar și regiuni mult mai îndepărtate ca Basarabia și chiar Crimeea. Se înregistrează o permanentizare a locurilor de iernat, mocanii revenind anual în același loc, între ei și acesta realizându-se adevărate legături. Așa, mulți se stabileau

7 Dragomir 1938, 221.

8 Ibidem, 251.

9 Ibidem, 289.

10 David, Semuc 2022, 401.

11 Teacă 2022, 151.

12 Șoancă 1996, 259-260.

13 Conea 1965, 275-286.

în aceste locuri definitiv, ca de exemplu la Podul Iloaiei, Iași, Însurăței- Brăila, Măcin - Dobrogea de Nord, Garoafa - Focșani, Cobadin - Dobrogea de Sud”¹⁴.

Cercetările recente de teren, efectuate în anii 2022 și 2023, au pus în lumină păstrarea, la nivelul memoriei colectivităților implicate, a transhumanței și a roirilor efectuate în perioada postbelică în arealul românesc. Deși parțial trunchiate și afectate de trecerea timpului, informațiile culese prezintă totuși numeroase detalii semnificative. Din dorința de a păstra nealterate toate aceste informații, îi vom lăsa pe informatorii noștri să vorbească prin intermediul unor citate ample.

Transhumanța

Denumire

„Târლაჟii plecau cam de la stână. Își făceau bagajii și făceau echipa și zicia «Drum!», pă unde aviau relații fiecare. Noi spuniam că plecăm la iernat. Plecau la iernat, nu ziciau transhumanță. lei plecau, mulți să duciau, de exemplu, de prin Goru, a lui nea Țică să duciau direct la Focșani, p-acolo iernau. Plecau direct, nu se mai duciau. Care să duciau în partea astailaltă, p-aici prin ungurime, mai veniau prin sat, alții nu mai vediau satul... Ziciau că se duciau în Bărăgan”: Cojan Florea, Furtună Constantin.

Perioada

„Toamna târziu, după ce scăpam dă... am stat până-n martie și-am venit cu ele, de-au început să fete oile. În noiembrie încolo... Noiembrie, p'în noiembrie, decembrie. Ne-a prins Crăciunu' pă drum”: Cășuneanu Nicu; „Stătiau până primăvara, cam prin 20... 2 mai ăsta... 2 martie luau tălpășița. Le fătau acolo. De aicia, de la noi plecau prin septembrie, pă la sfârșit. Când nu mai iera iarbă, nu mai avia la ce să stia, începeau să

se miște. Când să eliberau câmpurile încolo. Și pe la începutul lui martie veneau încocoace. Pă 2 martie plecau de acolo. Plecau atunci că... așa iera... tradiția. Fătau, după 15 februarie erau cam fătate. Atuncea să zburau mieii, cum zice iel, tradiția, cam două săptămâni veniau mieii să zboare, așa ziceau, să poa' să miargă. Și după aia începeau să se miște cu oile încocoace. Ei făciau o lună. O lună – o lună și ceva. O lună, o lună și jumate, 6 săptămâni. Întălegi? leșeau cam dă Paști, când pica Paștele, veneau cu iele încocoace. 2 martie nu semnifica ceva, dădia spre primăvară. 6 săptămâni făciau până aici. Și la dus cam 3-4, așa. Depinde de cât să sileau. Dacă aviau mâncare, stătiau. Deci ei nu să duciau neapărat să aibă un obiectiv «Mă duc repede acolo!». Mergiau pă câmpuri, cum putiau să ciuguliască animalele”: Cojan Florea; „La Lehliu am fost și cu oile mari, toate. Aici, la fătat ieu am venit cu iele acasă. Am venit aicia, la saivan, am lăsat numai stierpele acolo. Am venit în februarie, până la întâi. Primăvaratu' p-acolo, pân' acasă și ăștia aicia, aviam primăvaratu'. La Buzescu tot așa am avut. Le-am fătat acasă, aici. Am fătat numă' cam jumate la Buzescu. Le-am fătat la saivan, într-un saivan. Da, l-am închiriat, ni l-a dat Colectivul”: Furtună Constantin, Cojan Florea; „Ne duceam, cam sfârșitu' lu' septembrie începeam să îmbarcăm. Le îmbarca, da' nu meri toate cârdurile, depinde cum avea. Se duceau ingineru', directoru' și mai erea câte-un cioban, doi, de vedeau terenu' unde e. Când începea, până la porumb. Că până la porumb, n-aveai. Erea cultura a doua, că semănau după ce trierau orzoaica, grâu' și ăștea, băgau cultura a doua, floarea soarelui, porumb. Dacă erea de să făcea, ca să poa' să-l dea rentabil, să-l toace, să-l facă siloz pentru vaci, nu... altminteri îl dădea la oi. Trăiau bine acolo. Stăteam octombrie, noiembrie, decembrie, ianuarie, veneam prin februarie. Începeau să fete și noi n-avem unde...”: Guiu Nicolae; „Toamna, la întâi octombrie,

14 Șoancă 1996, 261.

pân' octombrie cam așa. Primăvara să în-
torceau acasă, tundeau oili și plecau la
munte": Leu Alexandru-Constantin; „Da,
văram acolo pă munte. Iernatul îl făciam
la saivan. Nu, aicia-n Zăbala. Ne duciam
pă jos cu iele până acolo. Făciam o zi și
noaptia stătiam, ce, mergem? Dacă mier-
giam și noaptia, ajungiam mai... noaptea
nu mergiam, numa' ziua. Și dimineața
plecam": Mircea Ion; „[Tata] a fost. Plecau
toamna târziu, plecau toamna și mai veni-
au înainte să fete oile. Primăvăratu' ăla ori
în luncă, în câmp. Dup-aia, după ce venia
iar luna lui mai, urcau ăia la munte. Nu știu
dacă bunicu ' a fost, dac-aș ști..." : Șimon
Gheorghe; „Am fost și jos la câmp, aicia și
la Reci, aicia, unde-i liziera, mai mult. Nu,
n-am prins la fermă. Coboram dă la mun-
te pe la 1 august. Veneam cu oile la câmp,
unde avia șiefu' teren. De sus din munte
până jos, făciam cam o juma' de zi. Acolo
tomnam, până le băga la saivan. Păi, a fost
de le-a băgat și la sfârșitu' lui decembrie și
în februarie. Le băga la fătat. Primăvăratu'
în pășune. Pășunatul iera lungime, cum ie
aici": Vereș Costică.

Itinerarii – drumurile oilor

Transilvania

„Și-n Ardial până la Dej. Și pă Târnave au
fost. Da, pă Târnave, p-acolo au fost mult
p-acolo. A plecat tata cu oile la iernat.
Atuncia toți plecau. A fost și pân Focșani
și pă la... Deva, pă la Târnave, tot mereu
să duciau": Cojan Florea, Furtună Con-
stantin; „Arendau [câmpuri] după... cam
ungurii aveau terenuri multe aicea. Pă la
Tomașfalău, pă la Pava, pă la... erau mulți,
aicea Brateșu, erau mulți... Telechea,
care... în zona asta. Și-apăi să mai duceau
pă la Bod. ăsta era de la noi, din Covasna,
nea Din Bârlă. A murit. Pă ingineru' Bârlă
nu l-ați cunoscut. Și el a murit. Fiu-su' adi-
că. No, omu' ăla, vara le ducea la munte,
avea a lui vreo 600 de oi, da' d-ălea nu-
s... n-am mai văzut de când le-am văzut

pe-ale lui... și el le ducea la munte pe-aici
pe la Întorsură. Avea doi munți acolo, Bel-
ghiu Mare și Belghiu Mic. Și toamna el le
ducea la Bod": Guiu Nicolae; „De-aicea
toamna, când veneau de la munte și ple-
cau la... pă la Sibiu, pă la... părțile alea, pă
la Târgu Mureș, pă la... [Tatăl meu] a fost la
Bruiu, la... asta la Cincu, pân părțile ălea.
Nu știu în Bărăganu, n-a fost": Leu Ale-
xandru-Constantin; „Nu, eu n-am fost [în
Bărăgan]. Numa' în partea Ardealului. Păi
am fost la Lovnic. Păi, dup-aia, de-acolo...
dup-aia plecam la Lovnic, am uitat satu'
ăla. Nu, după ce-am plecat de-acolo de
la Dacia, cum îi spunem noi, ne-am dus
la C.A.P., avea C.A.P.-u' oi. Și ne-am dus
acolo, acolo am stat vreo 5 ani... La Lovnic.
Acolo era câmp. Lovnic. Dup-aia am venit
la Hălmeag, aicea lângă Sfântu Gheorghe,
de-acolo am intrat la ferma de partid, la
oi. Și-am stat doi ani și ceva și-acolo, dup-
aia am intrat la fabrică. Acolo iernam...
iernam... cum să spun eu, iernam aicea și
cum îi la Nedeie sus, acolo, unde facem
noi Nedeia, era mai departe, unde du-
ceam oile, era niște dealuri frumoase așa.
Câmp, tot. No, și de-acolo iarna iernam la
saivan, aveam fân, tot, și vara ieșeam aco-
lo-n munte": Uță Constantin.

Oltenia, Muntenia, Dobrogea

„Păi și eu am fost odată la fermă, la
Vlădeni... am fost la varză, la Buzău. Șase
zile, șase nopți am mers pe jos": Bâscean
Ion; „Am fost cu oili. Am fost cu oili la Le-
hliu, la Constanța. ... prin '78. La Lehliu...
'colo la Gălbiori. Autostrada Soarelui sau
cum arată ăștia pe-acolo... Am plecat cu
oile pe jos de-aicea până acolo, o lună dă
zile. Cu cinci măgari, șase măgari. O lună
dă zile am plecat cu oile pă jos. Am mers
de-aici la Constanța cu oile pă jos. Acu-
ma te omoară mașini... Pă munți nu, că
m-am dus p'în oraș. Au plecat pă munte
pe-aicea și tot o lua aicea după munte...
s-au pierdut și pă târloage dă Buzău și...
pă munți. Buzău, am ajuns până la Urzi-

ceni, la Horezu, la Căzănești, în Lehliu. Am prins o iarnă întreagă acolo. P-acolo [prin Bărăgan] să duceau [bătrânii]. P'în Buzău, pă la varză, pă la... așa le-auzeam vorbind. Plecau toamna după ce terminau mulsu'. Păi, obiceiul ăsta, încă sibienii și-acuma îl au. Sibienii, în partea Sibiului. Brănenii, la Bran": Cășuneanu Nicu; „Io am fost, io. Și-n Oltenia am fost, în Lehliu-Gară, m-a prins Revoluția la Tecuci. Prima dată am plecat în '79. M-am dus în Lehliu-Gară. Păi, cum dracu' ? Știi traseul: aicea Siriu, că atuncea nu iera făcut barajul la Siriu. Siriu - Buzău - Horezu - drept la Lehliu-Gară. Am iernat prin Lehliu-Gară și Dor Mărunt. Între Dor Mărunt și Lehliu-Gară. Am iernat un an. Dup-aia am venit acasă. Ne-am dus în '86, ne-am dus în Teleorman, la Buzescu și-n '89 ne-am dus la Tecuci. Până la Buzescu ne-am dus pă Ploiești, pă Pitești ne-am dus. Până la Pitești am luat-o peste munți, pă Bran. Dă la Pitești am făcut dăvale, către Roșiorii dă Vede și dă la Roșiorii dă Vede, imediat acolo, Buzescu. Atunci am făcut o lună și-o săptămână. La Lehliu am făcut o lună. Și la întors de la Buzescu o lună și trei săptămâni. De la Lehliu am venit pă București, nu, de la Buzescu am venit pe București când am venit, deci am făcut mai mult, apoape două luni. La Focșani am făcut trei săptămâni, am făcut. Ruta, p-acia ne-am dus, pe Ojdula - Lepșa, am trecut la... pestie dial, la dracu', la câmpuri, ni-am dus dăvale... am tramversat la Tișița, peste pod, la Siret. Nu, am fost numa' cu cârlani atunci. La Lehliu am fost și cu oile mari, toate. Da, au ajuns bătrânii până-n Dobrogea. Prin Bărăgan, în tot Bărăganu. Au fost până-n Galați. Până-n Insula Mare a Brăilei. Da' cum! Până-n București au fost, peste tot! Din sat a mai plecat a mai plecat în Bărăgan io, Mircea Ion, Lică ăsta, nea Din Țârdea, Lampe... nea... Oprea Bârlă, a lu' nea Țică Bârlă cu Cimpoi. A plecat tata cu oile la iernat. Atuncia toți plecau. În Bărăgan a fost numa' la Buzău, aicia sus, la varză. P'în Oltenia iei n-au fost. Iei n-au

ajuns în partea asta. Partea Olteniei o atingiau vaideenii, sibienii, țuțuienii": Cojan Florea, Furtună Constantin; „Dup-aia o perioadă... așa-i Vali, că vreo 10 ani am fost la Bărăganu? Țștia ai noștri, nu [plecau în transhumanță]. V-am spus, când s-au mai dus, da' nu... Pă la Buzău, la varză, atât. Eu nu știu, alde moșu' nu le-au dus... că moșu' n-avea oi... Le ducea prin toate. Înainte, ai noștri, le-au dus și pă la Buzău să duceau cu ele, la varză, toamna târziu. Cum mă, din '76, '75 când a fost viforu', voi ați fost primu' an. '75, '76, '77, '78, '79, '80, '81, '82. Vreo 8 ani. Le duceam pe Bărăgan, pe la I.A.S. la Dragalina, la Ciulnița, așa-i zicea. Acolo coboram în Ciulnița. Acolo nu știu cum vinea, dracu', că erea... deci gara Ciulnița, da' satu' Ciulnița erea ca de-aicea la Zăbala. Și acolo erea comuna Dragalina, erea o comună mare. Cu trenu' le duceam. Nu, nu, noi n-am făcut transhumanță cu chicioru', nu. Așa când le duceam pe la Hălchiu, de la Vlădeni, că erea la 20 de kilometri, sau pe la Râșnov sau la Bod pe acolo, acolo cu ele pe jos, știi? Da' nu erea atâta circulație, nu erea așa. Te duceai lesne cu ele, n-aveai treabă": Guiu Nicolae; „Pă la Ploiești, la Dâmbovița... În '71. Am fost la Moreni, la... roata Ploieștiului. Primăvara, cu bagaju' pă măgar... Păi, acolo eram cu un băiat cu care am făcut arma-tă... erea de la Bran. Și m-am întâlnit cu el și «Hai măi!». Zice: «Că am eu, uite, oi acolo». Și m-am dus cu el la... 'colo la Dâmbovița am vărat. Și pă urmă am fost și sus în Buccegi, în vara aia, cu sterpili... M-am dus cu mașina până acolo la el. Și acolo la el am plecat cu... Și spre Bărăgan care mergeau. Să duceau și mergeau la câte-un... la o comună, la Sfatu Popular și vorbeau cu primaru': «Dă-mi ceva teren, că uite, să viu cu atâtea oi». Primaru' făcea ședință cu oamenii dăn sat și «Uite, oamenii ăștia vrea să închirieze ceva teren la noi și dacă avem, le dăm și noi banii, construim podurile...» mă rog, ce aveau ei acolo la Sfatu' Popular. Au fost, au fost prin Dobrogea

[bătrâni]”: Leu Alexandru-Constantin; „Cum era fermă... discuta, de exemplu, cum eram la I.A.S. Homorod acolo, la I.A.S. Călărași... era în timpu' lu' Ceaușescu. Și le ducea cu trenu'”: Muntean Valer; „Tata a fost. P-acolo, prin Regat, pă porumb, pă ici, pă colo. Apăi, dacă mai știu... A mai zis, dar mai ține minte, nu mai țiu minte. Apăi asta [localitățile] nu știu, nu pot să vă spun. În Bărăgan, acolo, umblau cu oile, cu iele”: Șimon Gheorghe.

Banat

„A fost, mă, p'în Banat. A fost Nicolai Voicilă. A fost la oi. A fost în Banat la oi”: Guiu Nicolae.

Moldova

„O iarnă am iernat la Focșani. M-am dus pă Ceaușescu ș-am venit cu Iliescu. Doar în trei ierni am fost. Au fost și-n Moldova până la Vaslui ăla o fost. A plecat tata cu oile la iernat. Atuncia toți plecau. A fost și p'în Focșani”: Cojan Florea.

Ciobanii

„Ierau cam trei-patru ciobani. Unu' iera tot așa șef, se numea vătaf. Da, le dădia pă număr. Ăla le avia în primire. Dacă avia trei proști cu iel, ăla iera în stare să-i bată, să-i gonească pă toți trei dacă nu... Ăla iera deci factorul decisiv. Nu pleca vătaful dă la cârd peste iarnă. Nu se rânduiau niciunii ăia, ciobanii, nu. Se rânduiau numai stăpânii. Iel, vătaful, le lua în primire, le ducia și răspundea. Se ducea și un stăpân cu ei, din când în când. Ciobanii și vătaful să duciau acolo. Iera și un târlaş pe timpuri de pleca cu iele. Să rânduiau, depinde cum prindiau, până ajungiau spre Focșani l-o schimbat. Corespondența iera greoaie, adică zicea: «Băi, Gheorghită, Floreo, tu te duci pân' la Odobești». În ziua cutare, iei făciau un calcul: «Peste trei săptămâni, la Odobești, ne întânim acolo». Era cu căruța acolo”: Cojan Florea, Furtună Constantin.

Porecle date

De populația băștinașă

Mocani: „Mocan. Mocanii. Și-n Oltenia. Mai ales răgățenii ne spuniau la noi, ăștia din Ardial, mocani. [...] Sibienii ne ziciau mocani. Tot așa ne zice și ăștia de la Bran. Ne mai spuneau cosneni, «Mocanii din Coasna, cosnenii ăștia». La ăia din Săcele, din câte știu ieu de la bătrâni, iei au fost mai-nainte, mai-nainte mai tari ca și sibienii și le spuneau «Secelenii, mocanii dă lângă Brașov». Ălora din Vaideeni, vaideeni. Novăceni, vaideeni. Moroiienii ierau ăia de mai încolo, Târgoviște, ăștia de aicia. Nu, dă la Petroșani, d-acolo. Nu, momârlani, da. Momârlani sunt hunedorenii, ăia. ăia, pădurenii. Moroiienii n-am auzit prin partea noastră. Nu știu. Există familie de Moroian, la noi, Moroianu, familie”: Cojan Florea, Furtună Constantin; „Mocani zice. «O vinit și mocanii...». Te duceai... dacă le greșeau ceva, ziceau «La Brașov, fir-ați ai dracului!»”: Guiu Nicolae; „Am fost recunoscuți pă baza brânzei dă burdof. Brânză de Covasna”: Șerban Constantin; Țuțuieni: „Unii scotiau, de exemplu, țuțuienii făciau, când să duciau în Bărăgan țuțuienii, iei scoteau oase că puniau pă măgar, să nu fie atâta volum. Țuțuienii ierau sibienii, așa le mai spunea, țuțuienii”: Cojan Florea, Furtună Constantin; „La țuțuieni, ăștia, sibienii care mai plecau cu oili toamna în Bărăgan. Păi, ca să vă spun, numa' după ce am ajuns la fermă acolo la Vlădeni, la Dumbrăvița acolo, am auzit dă Vaideeni. Pân-atuncea, nu s-a vorbit...”: Șerban Constantin.

Populației băștinașe

Cojani / Găureni: „Găureni, răgățeni. Găureni, găureni că stau pă găuri, adică prin satele ălia. Cojeni sunt alții. M-am dus odată, m-a recomandat la șeful dă poliție Cojan. «Păi ce, mă, răzi de noi?». «Cojan mă chiamă». Da, când m-am dus. Și iera un pas dă vânătoare, om fain așa, avia șaretă, a venit dimineața să ne spuie

să ținem câinii legați că ierau căprioare, mistreți, mama lu' Dumniezieu! Și să dă jos: «Cojan». «Băi, fii atent, io n-am venit aici să-ți bați joc dă mine! Cojan le zicem...». «Păi pă mine mă chiamă Cojan». Le mai ziceam și cojani. Nu, veneau așa acolo la Lehliu Gară: «Cojani. Cojenii», așa ziciau”: Cojan Florea, Furtună Constantin; „Cojani [le spuneau populației băștinașe]. Nu, gherlani îs aștialalți, la argeșeni”: Guiu Nicolae.

Îmbrăcămintea și accesoriile

„Ne îmbrăcam în haine d-ăștia, tot la fel. În cap căciulă. La brâu, chimir. În chimir băgam banii, că tre'ia să ai bani pă drum și briciagul, ciasul. Da, iconiță, da, aia tot mereu am avut. Ac, nu. Aviam ac d-ăla de medicamente, dar îl ținiam în flania și lăsam sânge la oaie, îl scotiam și băgam...”: Cojan Florea, Furtună Constantin; „Eh bine, lumânare aveam totdeauna în chimir. Aveam lumânare, tămâie. Dacă era o vreme rea sau să întâmpla, un băiat care erai tovarăș la oi, se întâmpla de era bolnav, murea... că s-a mai întâmplat și aia. O lumânare în chimir”: Leu Alexandru-Constantin.

Masa ciobanilor

„Apă aviam în botă. Plecau de-aici cu apă, dar bota o umpliu cu vin dăvale. Mai dădiai de vin acolo. Nu mai trebuia apă multă. Păi, când să rânduiau, duciau cu căruța legumă. Făciau sloi. Ș-apoi să mai orientau p-acolo, prin zonă, că, când dădiauăștia dă brânză, dă carne, când dădiau dă legume pă dăvale p-acolo și dă fructe, prăpădiau. Luam mălai, câte-o pâine, așa. Păi, asta. Sloi d-ăla rece, mai aviam caș, niște brânză aviam. Caș sărat punia. Da. Caș felii. Păi, nu făciam mâncare, mâncam riece. Când aviam pâine, nu făciam mămăligă, când n-aviam, făciam. Bătrânii n-aviau pâine, bătrânii numa' la ciaun. Găsiam liemne p-acolo, niște capeți. Când dormia oile, toți, grămadă acolo făciam. Și

vătaful să ducia, păi da' cum? Toți. Ei, toți făciam. Punia fiecare mâna pă cieva. Păi, da' cum? Liemn, dă tot, adunam. Focul îl făciam direct, nu făciau gaură. Ierau călători, nu prea să... Ciaunul, aviam cujba pă măgar, tot merieu. Nu, noi n-am avut crăcâni. Păi, cujba, toți călătorii așa. Făciam mămăliga într-un ciaun, aviam un ciauniel d-ăla mai mic. Când ni-era poftă făciam și bulz și ce mâncam și sloi. Noi bulz îi zicem. Noi numa' bulz am făcut merieu. La noi totdeauna s-a zis bulz ciobănesc. Nu luam jintiță. Urdă luam. Mâncam o dată pă zi, cam sara. Nu mâncam dimineața, fumam. Ei, nu se bia atunci cafia”: Cojan Florea, Furtună Constantin.

Înnoptatul

„Aveam eu un vagon și pășunili p'în zăpadă”: Cășuneanu Nicu; „Dormiam pă lângă oi, acolo. Păi da, la aripă, pă lângă oi, așa. Dormiam în zechie. Când iera cald ne duciam cu zechia. Punia și câte un cojoc, mai luam, da. La zăpadă, acolo aviam cojoc, aviam”: Cojan Florea, Furtună Constantin.

Dificultăți

La iernat

„Te trezeai pe lângă o pădure, o fermă, acolo te instalai... acolo la un caz de-o vreme, ca să te... Că Bărăganu a înghițit multe oi. Multe oi a înghițit Bărăganu'... și Borcea. Că se duceau mulți cu ele în transhumanță d-asta între Borcea și Dunăre... asta era Balta lalomiței, știi? Acolo a înghițit și Borcea, și Dunărea a înghițit oi”: Guiu Nicolae.

Prădători

„Acolo [în transhumanță] nu am avut probleme. Pe-aici când ne-am dus, până să ajungem la Siriu. Ne-au tăbărât, ne-au omorât două. Mergeam pă Bâasca dăvale, n-auzeau câinii. Din partea dreaptă s-au ferit oile. Lupul. Pân-au auzit câinii, ierau printre oi. Două a fost omorâte. Nu le-au

luat, le-a omorât. Au fugit. Nu ierau șacali, dreacu', n-am auzit de iei. Acu', după '90 s-au făcut": Cojan Florea.

Zăpadă mare / viscol

„A venit un ghifor, mi-a murit într-o noapte vreo 600 de oi. Atuncea, lângă noi acolo erea cineva, da' a venit un ghifor, au murit acolo. Dâ'n 900 care le avea, au murit 600 într-o zi. A venit un ghifor mare și-acolo cum e în Bărăganu, le-a acoperit zăpada... și după ce s-a dus zăpada, la o săptămână, cu excavatoare, le-au găsit moarte pe dedesubt. Dup-aceea n-am mai fost că... nu ne-am mai dus, ne-a fost frică că le moare șiăștia... Ăștia care le-a murit, erau de-ai mei, covășneni de-ai-acea. Erau particulari atuncea, înainte. Noi ne-am angajat la stat": Cășuneanu Nicu; „Crivățul... sigur. Când bate tare și dacă bate cu zăpadă, ți le ia de la urmă, ți le bagă în canal, le face... pe toate le îngroapă": Muntean Valer; „Dă zăpadă, dacă nu fugiam atuncia, mureau. Toate ne mureau. Io le-am băgat la... veterinară în curte. Iera curtea mare și o clădire de vreo trei etaje. Le las pe-o stradă, p-acolo, iera... plopu' gros așa, așa l-au ros oile vreo trei zile - n-aviam. Bătia vântul... Nimic, nimic, nimic, trei zile nu le-am dat nimic. Dup-aia le-am scos. Ne-am băgat pe grâu și ne-a prins președintele. Pă zăpadă, păi, pă câmp o duce, nu stă pă câmp, numa-n satu' unde a adunat-o a astupat-o, clădirea așa. Păi, pă câmp iera grâu, iera porumb, iera porumb mult atuncia, că aduna armata. Atâta porumb iera. Adică rămânia mult porumb nu pă picior, dâ'n culies, soldații și rămânia mult pă jos. Nu pria se aduna cu combinele atunci, în anii aceia": Cojan Florea, Furtună Constantin.

Hrană în exces

„Mureau, mureau. Dă porumb. Iera porumb mult. Mie mi-au murit cam vreo 30 așa. La ăia au murit vreo 100. Dă porumb, dă lucernă, depinde unde le scăpai. Iera

porumb mult. Nu, n-aveai ce face, trebuia s-o tai gâtu'. O făciai pastramă. Băgai la butoi": Cojan Florea.

Iarbă otrăvită

„Niște vaideeni, sibieni, ce știu io, țuțu-ieni d-ăștia am văzut cu măgaru' că se plimbă unu', să înmuia ziua, da' era digul cam departe așa. Și l-am văzut pă dig că se duce cu măgaru' să se uite. «Opa, să vezi căăștia vin la noi aici». Și-au venit. Toate 600 le-au murit. A dat, după ce a plecat țuțuianu' s-a uitat ziua, a dat cu... azot, vreo trei-patru mașini au dat azot și când au venit noaptea, au zis că se așează oile pă porumb. Toate le-au murit": Cojan Florea.

Amenzi

„Am plătit, am plătit. În Dor Mărunt ne-a prins acolo, pă un grâu. A bătut crivățul tare și ne-am dus în Dor Mărunt, la adăpost. Am stat trei zile, trei nopți și când am plecat, când a stat crivățu', am plecat îndărăt. «Hai, ne dăm drumu' și pă grâu!». Și nu se vedea, iera președintele a venit pă partea aia, ne-a prins pă grâu. Iera cu vreo șase oameni în Aro, ce să mai! Am dat-o la pace: «Vă dăm niște oi». «Nu, nu ne trebuie, bani!». «Câți?». «2.000 de lei!». «Ăi că-s mulți, dă-i dreacu'!». Iera un salariu. Păi, până la urmă i-am dat 5.000 lui, după aia m-a mai chemat, m-am mai împrietenit cu iel, m-a lăsat și ziua și noaptea. 5.000 i-am dat lui. Io aviam vreo 40.000 la mine. Aviau ciobanii noștri mocani înainte bani, nu iera problemă! Și ne-a lăsat să umblăm peste tot. Dup-aia m-am împrietenit cu iel, a venit aici, la Covasna, la băi": Cojan Florea.

Hoți

„Ah, tractoriștii și lumea hoată ca acolo. Păi, au venit doi tractoriști. Unul... erau tractoriști amândoi, dar au venit cu un tractor. Unu' s-a dat jos mai încolo. Și ăsta ne ținea de vorbă, ălălalt, pe partea aialaltă... Și s-au speriat oile, au sărit. Câinii l-au prins, l-au mușcat. «Ce faci, măi?». Iel lega-

se oaia. «Păi, te dau la poliție!». «Nu mă dai la poliție! Ne împăcăm!». «Nu, nu, te dau la poliție!», dar nu l-am dat. «Uite, dacă mai vii...». «Uite ce mi-au făcut, m-au mușcat!», l-am iertat. S-a dus că ieram opt stând așa roată, ne-am întors cam grămadă. În Lehliu-Gară. Stâne îi ziceam, că iera cu stână, chestia care avia o stână. Și cu tractoarele le-a adus, stâne. Iera unu', nea Ilie din Vrancea, 18 îi luase, când l-am prins atunci. «Dacă mai vii și furi de la noi, te ia. Du-te la alții că sunt dăstui!». N-au mai venit. Și oamenii. Și veniau cu vin ca să le dia ciobanii... Ierau tare hapsâni!": Cojan Florea.

Conflicte

„N-am avut da' odată, tot așa, ne-o prins cu un trien acolo, au început să... dar s-a domolit triaba, nu. Noi ieram vreo trei inși și iei vreo 10. N-a zis ni'ca. P-ormă: «Hai, bă, să ne-mpăcăm! Vă dăm o oaie și aia». Le-am dat câte o oaie. Nu, nu, nu ne-am bătut": Cojan Florea.

Căi de comunicare cu membrii familiei

„Păi nu, venia tata la o lună acolo. Bine, în anii ăștia exista totuși un telefon comun. Da, iera, dacă să-ntâmpla ceva grav. Așa, dacă iera ceva grav, la un sediu de poliție... Bătrânii, nu... nu iera nici poștă, ca și acuma. Deci înainte de '40 nu iexistau comunicări de ăștia. Cu căruța, cu calu', cu din gură-n gură. Atât. N-aviau alte... Da, li se trimitia vorbă. De exemplu, auzia că iei iera la Odobești, se auzia că pe-aicia trece un vrâncean încoace. Trimitia la satul curetare «Spune-i că ăla face nu știu ce». Sau așa. Deci la iei comunicarea iera mult mai greoaie": Cojan Florea.

Femeile

Vizita la ciobani

„Înainte umbla mai mult ca acuma": Lazăr Rareș; „Mai veneau dă sara... Păi, no, știi cum e. Mai auzeam și io povești, că de multe ori venea și degeaba că... Nu pleca la fel.

Păi, barbate-su, că la bărbat venea. Da' cam de Rusalii zice că veneau femeile. Veneau femeile la toți, la ei": Muntean Valer.

Oi

„Păi am avut v'o 2.500 dă oi. Nu, **într-unu'** [era cârdul] așa și când... când am venit la fâtat, au venit cu... au taxat mașini și le-am adus cu mașini, că era oili gestante": Cășuneanu Nicu; „Când plecau cu oi, aviau cârduri de 500. Făciau cârduri foarte mari": Cojan Florea, Furtună Constantin.

Hrana / arendatul

„Acolo... întreprinderea au închiriat porumburi după la C.A.P.-uri, cum era înainte Gostaturi, ferme dă stat": Cășuneanu Nicu; „Da, noi, cârdul nostru, io umblam cu iele. Așa, că nu te vedea nimeni. Ziua numa' stătiem. Da, furam, mergiam după grâu, rapiță. Ziceam că mergem în porneală. Ziceam: «Uite, az' am văzut grâu colo, lângă pădurea aia». Ne duciam acolo. Că sara nici dracu' nu venia. Venia președintele, inginerii. Să vază înainte acolo, io mă duciam. Io ieram vătaful, nu se ducia buliticu' să caute, păi, nu știa unde să se ducă": Cojan Florea, Furtună Constantin.

Măgari

„Puneam bagaju' pă măgar și cojoacele și plecam. Era numa' oili, măgarii și câini n-aveam... doi câini, nu-ți dădea voie să umbli pă câmp pe-acolo cu câinii": Leu Alexandru-Constantin.

Roiri / migrații

Locuri de stabilire

Transilvania

„Făceau transhumanță de la Drăușeni, de-acolo de la Rupea, mergeau cu ele pe jos. Da' eu știu că au făcut pe jos și au găsit pe-acolo teren, unde a fost un I.A.S. acolo... la I.A.S. la Buda, c-acolo s-au și instalat, unde ereau saivanili. Acolo a fost complex

dă... 12, 13 mii de oi și-acolo... Și-apăi s-au stabilit acolo. Și dacă au apucat de s-au stabilit și au aia... până când au început să prindă teren, știi, ca să văreze, vreo patru-cinci ani au făcut transhumanța asta, știți, mergeau toamna încolo și primăvara vineau înapoi. Păi, asta au făcut-o de prin '90 și...7, 8 până... Și înainte de 2000. Lasă bă, că prin 2002 vineau de-acolo, ereau... Nu știi când i-a prins, de-au dormit acolo... S-au dus la bal cu alde Titi și-au amestecat noaptea oile? Dă-i dracu' dă... Păi da' cum! Că au venit și ereau obosiți, ca după... și au rămas acolo-n saivan... și aștia nu s-au... obosiți, o mai și fi băut o țâr', s-au amestecat. Dimineața, s-au dus cu ele așa pân' la Drăușeni. Că n-a mai fost așa distanță mare. Cum au trecut peste deal, s-au lăsat la Veneția și de-acolo au ajuns mai repede. Când am fost eu la ei, acolo iernau, acolo vărau. Apăi ăsta și-a cumpărat acolo, și-a luat o fermă, și-a făcut... au rânduiești, au...": Guiu Nicolae; „Da, am fost la iernat. Și aici am fost, în zona asta și acolo, la Rupea am stat la iernat, la o fermă. Acum, ultima dată am fost 10 ani într-un loc. Și am stat vară-iarnă acolo, am fost angajat acolo. Nu, n-am fost cu familia. Nu, n-am plecat cu ele de la fermă, numa-n pășunat, atât. Și vara tot acolo, în pășunat stăteam. Nu, nu m-am dus sus în munte. La pășunat d-ăștia, pă dialuri așa": Macovei Gheorghe; „Păi, am ciobănit acuma, am un an jumate aici la Ovidiu Pop. Și am mai fost pe la Micșoara, încolo în părți la Gigi Munte. V'o 5 ani am stat acolo. Da, am fost un an la câmpu' de ați fost dumneavoastră acolo jos și acuma am ajuns anu' ăsta sus, aici. Înainte am fost iarna la saivan, acolo, la firmă, la Ovidiu Pop. Am ciobănit la Micșoara jos. Cinci ani": Mircea Nicolae; „Mai mulți au fost care au fost așa-n partea asta pă la Rupea p-acolo sau ș-au găsit jumătatea cum să spune și s-au căsătorit p-acolo. Au rămas acolo da. Pă partea pă la Viscri, pă unde umblă și prințu', adică când era prinț, da' acuma-i rege": Șerban

Constantin; „La munte am ciobănit mulți ani... la munți, la Ciuc, am fost 14 ani, la Ciuc, la Sântsimion. Nu cu oile de-aici. Adică stăpănu' ăsta, taică-su lu' Ovidiu, iel, cu iel am fost. Și mai iera unu', dar la ăla am stat 7 ani, iarna-vara, am stat tot acolo. Proprietarul era din Zăbala și noi stăteam acolo cu oile, acolo ieram cu oile și iarna și vara tot acolo ieram. Acolo ierau oile C.A.P.-ului și acolo stăteam. Da, în timpul ăla iera C.A.P. 14 ani acolo într-un loc. Nu, cu familia n-am fost. Scotiam oile la munte din mai, de la întâi mai până-n cinci trebuia să urce oile la munte. Și coboram cu iele toamna, în septembrie să cobora. Le iernam în saivan. Cam prin decembrie ne ducem. Decembrie, până la fătat, înainte să fie, ne ducem. Acolo, sus în munte ducem sterpile, doar sterpile. În august băgăm berbecii-n oi, sfârșitul lui august, în 25. Depinde acuma și Paștele cum cade. Dacă cade mai repede, mai repede le bagă. Să avem miei": Șimon Gheorghe; „Dup-aia ne-am mutat de-acolo, ne-am dus către Făgăraș, în partea aia... la Dacia am fost, la oile satului. Acolo aveam 1.300 de mânăzări. Două stăni aveam. Aveam una mai divale, una mai în sus, da' nu era... pădure erea, da' nu ca la munte, unde am fost aici la Aita Mare": Uță Constantin.

Oltenia, Muntenia, Dobrogea

„A rămas [de la noi la C.A.P.] vreo' doi când au fost cu oile. Frate-su lu' Maioru și... ăsta care l-au omorât pă Bârlă, Dincu Dănilă Stan. Avram. Frate-su lu' Avram, da, că de ăla nu se mai știe. S-au stabilit acolo. Când m-am dus în Lehliu-Gară m-am dus în piață, piață mare, văd unu'-n haine sârbe. Mă, mă uit la iel, samănă cu ăsta. Io nu știam. «Ăsta-i d-al' nostru!». Mă duc, ți-l întreb de unde are iel hainele astia sau ce dracu' face iel pe aici. No, p-acolo, p-acolo, se uita la niște purcei. M-am pus și ieu așa în băț, aviam bățul cu mine, zic: «Ce faceți?». «Uite, mă uit la purcei». Costum, căciula, aia. «Dă unde sunteți?». «Io-s dân

Covasna. Dumitale?». «Și io tot d-acolo. Păi da' unde?». «Uite că am venit cu oile aici și am rămas, sunt de 70 de ani aici». Iera bătrân. Păi se întâlneau, îi știu. lei s-au căsătorit și au rămas acolo. Nu pria se întâmpla să vină cu fete aici. Nu pria, mai bine au rămas iei": Cojan Florea; „Mai puțini. A fost... da... a fost și pă partea ăsta, pă la Padina, chiar d-aicea din Covasna da, au fost care-au rămas p-acolo": Șerban Constantin.

Salariat la C.A.P. / I.A.S.

„Păi, acolo erau directorii, era inginerii, că doar era fermă... o fermă avea 17.000 de oi, n-avea o mie, două de oi cum era. Permanent [stăteam], v-am spus. Și iernat... toamna le duceam la câmp. Le împărțea. O perioadă împărțea, că era câmpuri... aveau legături pe la Râșnov, pe la Codlea, pe la Hălchiu, unde era...": Guiu Nicolae; „Din '76 m-am dus la... A venit un inginer de-acolo să caute niște oameni... Și m-am dus cu un naș al meu și am vorbit cu ăia și ne-am dus... am luat acolo și-am stat acolo la Aita Medie cinci ani și pe urmă m-am mutat la Biborțeni. 11 ani [am stat la Biborțeni]. Da, cu soția m-am dus. Când s-a făcut C.A.P-urile ăstea și fermele da stat n-a mai plecat. S-au dus pă la colective, pă la ferme. În '62. N-au mai plecat": Leu Alexandru-Constantin.

Pășunatul

„Anu' ăla am fost la câmp. În '54. Noi dup-aia am mers la munte. Eram acolo de la Arcuș, Sfântu Gheorghe, Arcuș. Numa' deasupra, munții ăia de-acolo. Acolo ciobăneam vara. No, ne duceam, ieșeam primăvara la întâi mai sau în cinci mai, cam așa, ne scotea și... ieșeam la munte și-acolo n-aveam coșare... Acolo în munte ce să spun... umblam cu ele, mulgeam de trei ori pă zi, pă munte, da' n-aveam gol... rar așa aveam câteva hectare. Umblam numa' în pădure. Că așa era timpurile de-atunci. Păi nu, acolo aveam numa' pădure. Partidu' n-avea gol deloc": Uță Constantin.

Ciobanii

„Eream într-un timp, eram peste 70 de ciobani acolo, din Bran, din Vrancea, da' mai mulți erau, cam domina Covasna, era mulți din Covasna. Cinci ciobani era norma dom'le [la un cârd]. Prima dată a fost 125 norma, oi mulgătoare, la I.A.S.-uri și 200 sterpătură, adică tineret de anu' curent și tineret anu' precedent, care erau și berbeci, nu știu câte erau, 50 parcă erau sau 80 era norma de berbeci, la un cioban. Și aveai 800 de oi, aveai 5 înși. Eream permanent acolo. N-aveai cum să faci cu rându'. Te mai rânduiai... aveai ălea 4 zile libere pe lună care ți le dădea, concediu aveai drept că ereai angajat cu carte de muncă, tot, aveai dreptu' la concediu și dădea concediile, se cam dădea toamna, atuncea când se termina cu monta. Dimineața, de exemplu, știa, ăla face mămăligă, ăla dă la câini, ăla dă la porci... mâncam, dacă mai era timp de hodină, mânăzaru', ăla cu mânăzări, se mai puneau o juma' de oră jos... cei care umblau cu oile": Guiu Nicolae.

Șef de cârd / vâtaf

„Cum să-i zică?, ca și mie... atâta era, că șefu' de cârd lua cu 100 de lei mai mult. Da. Eh, da-i ziceam șef, că parcă eu când am fost șef de cârd îmi zicea șef de cârd, eh! Io când am fost la... acuma ultimii ani la... eu i-am spus lu' doctoru' și lu' inginer... «Dom'le, de ce-mi dai mie 100 de lei mai mult? Că uite, facem treaba la fel toți. Aicea nu e... de ce să-mi dai mie?». Dai la toți la fel. Că erau doi după mânăzări și ăi care se ducea în față, ăla era vâtaf și ăla de la urmă era bulitic": Guiu Nicolae.

Animale

Oi

„Am avut și cârdul meu până am ieșit la pensie. Ale I.A.S.-ului, cam în jur de opt, nouă sute, mai multe nu. În jur de 800, 850 erau. Păi, pe carte, era scris acolo la hârtie să ții 10 oi și 2 cărlani [personal].

Așa era, 12. Sau trei cârlani. 13 bucăți. Da' ăsta a fost un I.A.S.-eu mai îngăduitor, cu conducerea, țineam oi și câte 25, 30... țineai câte-un cal, mai aveai. N-a fost rău": Guiu Nicolae; „Aveam o turmă în primire eu și mai era încă unu', avea altă turmă": Leu Alexandru-Constantin.

Înnoptatul

„Tot așa, aveam coșar. Sterpele separat și mânzările care ereau cu lapte, separat. Erea fiecare. Să zicem, noi sântem aicea cu un cârd, cârdul ălalalt era ca dincolo de șosea, ălalalt încolo, că ereau atâtea, ereau 17.000 de oi. Împărțiți. Erea împărțit terenu'. Fiecare știa... terenu' lui. Că era teren mult acolo": Guiu Nicolae; „Stierpele le făceau un coșar din crăci. Puneam crăci așa și le-mpleteam așa. Făceam așa o strungă mai mare. Mânzările, nu, dormeam cu ele afară. Cum îi fagu' ăsta așa sau... c-acolo brad nu prea era, puțini... fagu', dormeai acolo, aveai o hăinuță pă tine și cu capu' pă... [Sterpele erau] la 20, 30 de metri [distanță de mânzări]... n-avea așa coșar": Uță Constantin.

Stâna de la câmp

„Da, stăteam acolo cu fetița, cu fata Mariana. Erea de doi ani jumate când am... Aveam... unde aveam saivanu' pentru oi era... aveam o casă": Leu Alexandru-Constantin; „Acolo am făcut o roangheșă de stână, da' nu-i ca acu'. Acuma sânt destule, da' digeaba că nu mai sânt oameni. Acum nu mai are cin' le păzi": Uță Constantin.

Construcții în exterior

Coșar

„N-aveam coșare, n-aveam... făceam din leți d-ăia din pădure. Răzlogi, cum spunem noi. Îi tăiam, îi curățam și făceam coșarile": Uță Constantin.

Mulsul

„Manual [mulgeam], permanent. Eream foarte bine. Fiecare știa treaba lui. Când

terminam de muls, să zicem cum e acum, că acolo le mulgeam cam de trei ori le mulgeam, rar le-am muls de două ori...": Guiu Nicolae; „Odată le-am muls eu. A plecat fratele, am muls până în 10 noiembrie. Mă, ăla când a venit, «De ce dracu' le mai...». Am umplut tot, toate ciurubaiele cu lapte. Zic: «Acum avem...» i-am dat cheag, câte trei picături la nu știu cât lapte, nu-mi mai aduc aminte, și se făcea lapte acru. Și a fost și ciubăru' și tot, am umplut... De-atuncea nu ne-am mai... Atuncea a fost ultimul și primul an care am muls atâta. Restu' n-aveai, că n-aveam iarbă, de-aia nu... Da' dup-aia le mulgeam aproape de întâi noiembrie, că 28, că 30...": Uță Constantin.

Colectarea laptelui

„Acolo la I.A.S. a fost o perioadă când am predat laptele, știți? Venea mașina de la I.C.I.L., au cărat și la Făgăraș, au cărat mult lapte, au cărat și la... nu știu prin ce parte au mai dus, nu mai știu minte, da' veneau mașini, aveau Aro din ălea, cu cisternă de aia de 1.000 de litri și lua laptele. Trecea pe la fiecare cârd...": Guiu Nicolae.

Produsele lactate

Telemea

„Telemia facem, la cerere. Dacă avem cerere, facem și telemia. Brânza la kilogram vindem cu 35, cam așa ceva. Brânza îi dăm chiag, îl lăsăm să se stabilizească 40 de minute. Dup-aia să fărâșăm, îl adunăm, îl scoatem afară și stoarcem, în învelitoare stoarcem și-l punem, îl clătim și-l punem ăsta, capacu' și punem un bolovan pă el să scurgă. Stoarcem o dată. Îl rupem o dată, o dată și-atât": Șimon Gheorghe; „Brânză, caș și urdă. Atât [făceam la câmp]. Brânză, atât. Numa' brânză": Uță Constantin.

Urdă

„Brânză și urdă facem aicia, deocamdată": Șimon Gheorghe; „Urda făcea mereu": Uță Constantin.

Lapte acru

„Făceau pă la câmp [lapte acru]”: Guiu Nicolae; „Am umplut tot, toate ciurubaiele cu lapte. Zic: «Acum avem...» i-am dat cheag, câte trei picături la nu știu cât lapte, nu-mi mai aduc aminte, și se făcea lapte acru”: Uță Constantin.

**Comercializarea produselor lactate
În orașele din țară**

„Ne duceam cu cașu-n Făgăraș, vindeam cașu', urdă, aveam clienți acolo... Când stăteam eu de vindeam, când nu, dădeam cașu' la ăla, ne dădea bani atât... Roiu! La oi!": Uță Constantin.

**Dificultăți
Prădători**

„Iar de dihanie... ce să spun? Când eram la oile partidului, la Sfântu' Gheorghe, aicea aveam un urs, o ursoaică avea un pui și un urs separat era. Umbla că... no, acolo avea abator la partid și ne-aducea măruntaiele alea, tot ce zvârlea de la tăiere ne-aducea nouă la câini. Și-apăi acolo vinea... până s-a învățat, i-a venit la nas mirosu', vinea un drac de urs. No, odată, într-o seară eram doi inși cu ele. N-aveam gol, umblam numa' în pădure, știi? Și auzim câinii dând. Când s-a dat, acolo... hop, zic: «Treci tu dincolo de pârâu», că era un

pârâu... Zic: «Io stau dincoa' aici». Numa' a apărut cu câinii. L-a adus aici, că n-avea cum iasă că era pârâu' așa. Și iel a vinit pă pârâu devale, știi? Și când a vinit acolea, zic: «No, Martine, ce faci? Unde, unde... » Și așa a stat acolea în cur așa, s-a uitat și s-a băgat pă pârâu devale că era ălălant avea câini și aveam și eu câini aici. Și am zvârlit cu bățu'. Nici în ziua de azi n-am mai găsit bățu' ăla. Da' l-am izghit după ceafă, aicea. Păi, s-a băgat vreo 50 di metri mai devale și a luat-o pă hățaș în jos. Și io am luat-o după el, știi? După el «Ho! Ține-ne bă!». Na, și io alergând după iel dievale, fără băț, că n-aveam bățu'. Și cu câinii. Vezi că vine câinii îndărăt, știi? S-au luat după câini și zic, cam de-aicea în stâlpu' ăla. «Un' te duci măi... Unde? Pă el». Și-apăi cu câinii și dăi! S-a dus dracului către Beșeni, așa-i spune, satu' ăla unde-a fost. Dup-aia vinea mereu acolo-n pârâu, mânca, dacă n-aveai ce-i face. S-a învățat. Aia, ursoaica cu puiu'... a fost făcută o cameră din hier, așa sudată tot, și băga măruntaiele acolo, să nu mai... c-a împărășiat toată pădurea. No, a râcâit pă sub gard și scotea afară de-acolo tot, dup-aia mânca liniștită. Da' n-am putut s-o văd. De câte ori m-am dus... că câinii lătra. Da' ea simțea că eu mă duc după ea. Da' n-am văzut-o pe aia. Da' ăla care s-a învățat acolea...": Uță Constantin.

Bibliografie / Bibliography

*** 2022. *Păstoritul carpatic. Tradiție și continuitate*. Coordonatori Lucian David, Ionuț Semuc, București: Editura Etnologică.

Baskerville Ioana 2020. *Transhumanța carpatică, parte a vieții pastorale tradiționale*. Element introdus în „Inventarul național al elementelor vii de patrimoniu cultural imaterial”. La realizarea acestui raport au contribuit cu materiale științifice: Lucian David, Iulian Vlad, Sabin Fărcaș.

Conea I. 1965, „Margini” și „mărgineni”. Comunicări de Geografie, București, vol. III: 275-286.

David L. 2020 a. *Păstoritul. Bibliografie selectivă*. București: Editura Etnologică.

David L. 2020 b. *Dezvoltarea durabilă a peisajului pastoral și implicațiile lui în politica economică a gospodăriei agricole individuale*. Anuarul IEF, serie nouă, tom 31, București: 11-30.

David L. 2020 c. *Transhumanța carpatică, Tradiție și continuitate*. Studii și comunicări de etnologie, tom XXXIV/2020: 97-110.

Dragomir N. 1938. *Oierii Mărgineni în Basarabia, Caucaz, Crime[e]a și America de Nord*. Lucrările Institutului de Geografie al Universității din

Cluj, volumul VI, Cluj, Tipografia Cartea Românească: 159-302.

Teacă Florentina 2022. *Câteva considerații asupra colecției de păpușare din patrimoniul Muzeului Național al Carpaților Răsăriteni.* *Angvstia* 26: 149-167.

Șoancă N. 1996. *Aspecte privind păstoritul transhumant practicat în zona Brețcu-Voinești-Covasna.* *Angvstia* 1: 259-263.

Veress A. 1927. *Păstoritul ardelenilor în Moldova și Țara Românească (până la 1821).* Academia Română. *Memoriile Secțiunii Istorice*, București, seria III, tomul VII: 127–230.

Hărți:

Morariu T. 1942. *Păstoritul în Alpii francezi și în Carpați.* *Sociologie Românească*, anul IV, nr. 7-12, București: 375-393.

Opreanu S. 1931. *Contribuțiuni la transhumanța din Carpații Orientali.* *Lucrările Institutului de Geografie al Universității din Cluj*, vol. IV, 1928–1929, Cluj, Tiparul „Ardealul”: 207–239.

Lista informatorilor intervievați în cercetările etnografice de teren:

- Ion Bâscean, n. 1949, Voinești, județul Covasna.
- Florea Cojan, n. 1956, Voinești, județul Covasna.
- Nicu Cășuneanu, n. 1951, Voinești, județul Covasna.
- Constantin Furtună, n. 1970, Voinești, județul Covasna.
- Nicolae Guiu, n. 1948, Voinești, județul Covasna.
- Rareș-Ion Lazăr, n. 1974, Voinești, județul Covasna.
- Alexandru-Constantin Leu, n. 1944, Voinești, județul Covasna.
- Gheorghe Macovei, n. 1959, Zagon, județul Covasna.
- Ion Mircea, n. 1944, Zăbala, județul Covasna.
- Nicolae Mircea, n. 1976, Voinești, județul Covasna.
- Valer Muntean, n. 1969, Voinești, județul Covasna.
- Constantin Șerban, n. 1933, Voinești, județul Covasna.
- Gheorghe Șimon, n. 1964, Zăbala, județul Covasna.
- Constantin Uță, n. 1941, Voinești, județul Covasna.
- Costică Vereș, n. 1976, Păpăuți, județul Covasna.

Fotografiile au fost realizate de Lucian David

Fig. 1 Văratul oilor, Stâna Piliș.
Fig. 1 The summer pasture of the sheep, Piliș sheepfold

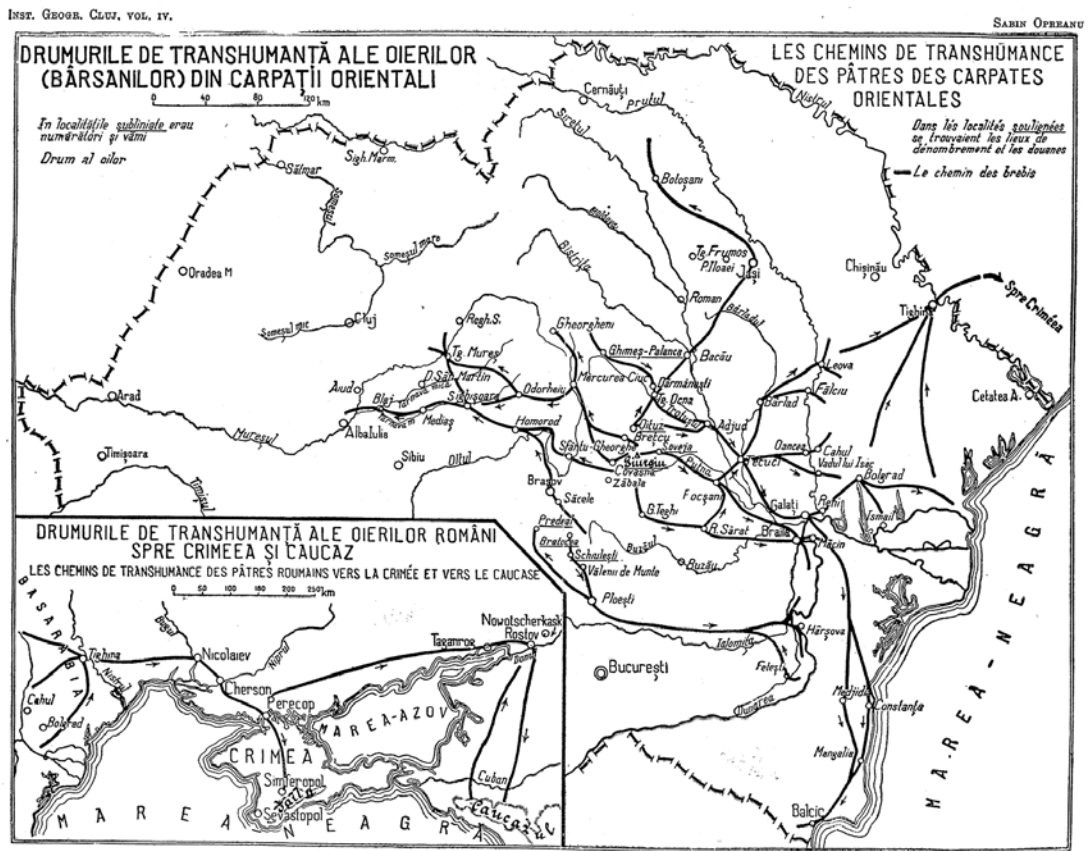

Fig. 2 Drumul oilor spre câmpie, 2022.
Fig. 2 Droving the sheep towards the plains, 2022.

Fig. 3 Valer Muntean, Petru Muntean, Gheorghe Popa, 2023

Fig. 4 Drumul oilor spre câmpie, 2023.
Fig. 4 Droving the sheep towards the plains, 2023.

Fig. 5 Valer Muntean, Gheorghe Popa, 2023

Fig. 6 Valer Muntean, 2023

Fig. 7 Iernatul oilor, 2023.

Fig. 4 The wintering of the sheep, 2023.